

активної личности учителя : межвуз. сб. науч. тр. / под ред. В.А. Слостініна; МГПУ ім. В.І. Леніна. – М., 1982. – С. 148–153.

19. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. – К.: ЕксОб, 2004. – 304 с.
20. Терлецький В.Н. Жизненна позиція личности: проблеми методології і теорії / В.Н. Терлецький. – К.; Одеса: Лыбидь, 1990. – 203 с.
21. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э.Г. Юдин. – М., 1997. – 444 с.

Анотації

Олена ГАНЖА

Критерії формування соціально-професійної зрілості майбутнього вчителя

У статті теоретично обґрунтовано критерії формування соціально-професійної зрілості майбутнього вчителя. Розглянуто поняття «самовизначення», «активність» та «відповідальність», що є базовими у визначенні показників соціально-професійного розвитку особистості.

Ключові слова: соціально-професійна зрілість, критерії, самовизначення, активність, діяльність, відповідальність.

Елена ГАНЖА

Критерии формирования социально-профессиональной зрелости будущего учителя

В статье теоретически обоснованы критерии формирования социально-профессиональной зрелости будущего учителя. Рассмотрены понятия «самоопределение», «активность» и «ответственность», которые являются базовыми в определении показателей социально-профессионального развития личности.

Ключевые слова: социально-профессиональная зрелость, критерии, самоопределение, активность, деятельность, ответственность.

Olena GANZHA

Criteria of formation of a socially-professional maturity of the future teacher

In the article criteria of formation of a socially-professional maturity of the future teacher are theoretically proved. Concepts «self-determination», «activity» and «responsibility» which are base in definition of parameters of socially-professional development of the person are considered.

Keywords: a socially-professional maturity, criteria, self-determination, activity, responsibility.

Пріоритетність інтуїтивно-образного осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в навчальному процесі

Тамара ТУРЧИН,

кандидат педагогічних наук, докторант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Сучасні процеси реформування освітньої системи в Україні, зокрема модернізації початкової музичної освіти, спрямовані на розвиток творчої особистості дитини зі своїми інтересами і потребами, екзистенційним духовним світом, здатної до самоорганізації, саморозвитку та креативного мислення. Удосконалення початкової музичної освіти передбачає сприйняття учителями нових ідей, оволодіння новітніми педагогічними технологіями, вмінням глибоко розуміти та аналізувати музику. Тому важливо підібрати такі форми, прийоми і методи музичного навчання, завдяки яким досвід загальноприйнятих способів розуміння культурних явищ перетворився б на творчий імпульс індивідуального осягнення, а учень став би суб'єктом свого розвитку.

Аналіз наукової літератури з визначеної проблеми свідчить про наявність суперечності між зростаючими вимогами щодо переходу від раціонально-логічних форм пізнання мистецьких дисциплін до інтуїтивних, емоційно-образних, які належать до сфери духовно-душевних здібностей та потреб людини, і неготовністю вчителів до його здійснення,

недооцінюванням значення інтуїтивно-образного осягнення художнього твору.

Сутність поняття «інтуїція» розглядалося ще в працях давніх мислителів: Арістотеля, Платона. Філософи відкрили почуттєву природу інтуїтивного пізнання. Демокрит пояснював інтуїцію як внутрішній зір, особливу здатність розуму, І.Кант – як

наявність чутливості. Він визначав її як пасивну здатність сприйняття, позбавлену можливості осягати таємниці «речей у собі».

У ХХ ст. проблема інтуїції для деяких західноєвропейських філософських шкіл, які представляють інтуїтивізм як напрям у філософії, набула центрального значення. Погляди представників цього напрямку (А.Бергсона, Б.Кроче та ін.) ґрунтуються на абсолютизації інтуїції як засобу безпосереднього осягнення світу в творчій діяльності в акті його естетичного сприйняття й оцінювання.

Незважаючи на важливість інтуїтивного способу мислення на уроках художньо-естетичного циклу, його ролі у вихованні цілісної особистості не надається пріоритетного значення. Метою цієї статті є розкриття сутності інтуїтивно-образного осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в навчальному процесі.

Безпосереднє, раптово здійснюване відкриття (без видимого затрачання зусиль), якому передують тривалий період «зрощування» суб'єкта з об'єктом, є інтуїцією (від лат. *intuitus* – споглядання, бачення). Інтуїція є завершальним моментом процесу сприйняття у сфері практичної (предметно-діяльній) взаємодії суб'єкта і об'єкта.

Інтуїція – думка-імпульс, здогад, проникливість, які базуються на попередньому досвіді; осягнення істини без логічного обґрунтування; здатність не-свідомо уловлювати істину, передбачати, вгадувати [2].

Останніми роками проблема інтуїції привертає до себе увагу представників різних галузей наукового знання: математики, кібернетики, медицини, фізіології вищої нервової діяльності й особливо психології.

Новий і конструктивний погляд на інтуїцію є результатом взаємодії моделей світу в уявленнях людини. Розвиток інтуїції, пов'язаний з подоланням людиною своїх усвідомлених і підсвідомих внутрішніх бар'єрів, веде до розкріпачення форм світосприймання, що сприяють творчості. Розкриваються доступні методи стимулювання інтуїції [1].

У процесі викладання мистецьких дисциплін абсолютизуються раціонально-логічні форми пізнання, споріднені з тими, які характерні для негуманітарного знання, і недооцінюються інтуїтивні. Перевага раціонального способу мислення на уроках художньо-естетичного циклу позбавляє учнів усвідомлення повноцінної естетичної сутності художніх образів і їх творення. Акцентування уваги на логічних підходах унеможлиблює інтегроване висвітлення проблем, що запобігає якісному освоєнню мистецьких здобутків людства в процесі навчання у певних зв'язках та відношеннях. Розгляд творів мистецтва тільки під кутом зору раціонального опосередкування мистецького навчання без застосування інтуїтивних, емоційних, суб'єктивних важелів, підсвідомих чинників у їх взаємодії не дає змоги уявити цілісну методичну модель, де вони відіграють роль провідних елементів. Поза

інтуїтивним осягненням мистецької творчості, урахуванням підсвідомого начала у художньому пізнанні, актуалізацією суб'єктивних і об'єктивних можливостей сприймання, оцінювання і творення мистецтва педагогічний процес не може бути результативним. Учитель має стежити, щоб на суто раціональному рівні з висоти свого досвіду не завдати шкоди оригінальності дитини, її художньо-творчій активності. Учневі потрібно дати можливість зберегти здатність осягнення істини шляхом безпосереднього її сприйняття без обґрунтування за допомогою доказу. Превалювання раціонального способу мислення позбавляє школярів внутрішнього переконання, безпосереднього судження, доказу невідомого, що нерозривно пов'язано з естетичними переживаннями.

Мистецтво має стати відкритою образною моделлю входження в світ, і не лише завдяки його пізнанню, але й індивідуальному «переживанню» і «проживанню», внаслідок чого посилюється духовно-енергетичний потенціал і активізується релаксивна творчість особистості. У внутрішньому «духовному середовищі» людина, що сприймає твір, «вичерпує» ціннісний смисл і створює власний образ-концепт.

Отже, реформування мистецько-культурологічної освіти передбачає оновлення педагогічних технологій виховання мистецтвом. Особливої уваги потребує зміна авторитарно-інформативних способів педагогічного впливу на особистісно-розвивальні. Інтуїція, на відміну від логіко-дискурсивного осягнення об'єкта, є свого роду відчуттям справжньої його сутності, вона ніби проникає «всередину» об'єкта і безпосередньо «чує» його єство. Знання, отримане інтуїтивно внаслідок його «безпосередності», набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не потребує громіздкого логічного обґрунтування.

Інтуїція має бути пріоритетною у викладанні предметів художньо-естетичного циклу, тому що вона є центральною ланкою творчого процесу. Інтуїтивне начало у творчості неможливе без художнього домислу чи вимислу, глибокого проникнення в характери та явища, без цього не існує мистецтво. Інтуїція як особливий вид психічної діяльності, що відбувається без будь-яких ускладнень, є не тільки важливою ланкою творчого процесу, а й підсилює здатність до слухацької й виконавської інтерпретації художньо-образного, інтонаційного змісту музики, сприяє розкриттю самостійних імпровізаційних умінь учнів і зіставленню свого виконання з образним змістом твору, з реакцією однокласників. Інтуїція є важливим засобом стимулювання художньо-творчої активності.

Інтуїтивне мислення відіграє особливу роль у слухацькій діяльності, для якої характерні ті самі механізми, що й для відповідних рівнів розуміння. Здогадка може бути результатом неусвідомленого впізнавання або пригадування, неусвідомленого пошуку аналогів, комбінування в процесі музичної

мисленнєвої діяльності, внаслідок якої відбувається руйнування суб'єктивних стереотипів.

З огляду на певні особливості, інтуїцію не можна звести ні до раціонального мислення, ні до емоційного наповнення діяльності в процесі творчості. На уроках мистецтва інтуїтивне осягнення відбувається швидко, без жодних зусиль, із впевненістю у своїх діях. Учні на основі власного досвіду, навіть не знаючи художнього твору, інтуїтивно визначають його характер, обирають певний темп виконання, хоча не завжди можуть обґрунтувати свої думки. І лише потім, шляхом аналізу доходять до правильності своїх миттєвих припущень. Не випадково сучасні нейрофізіологія і психологія вказують на стрибкоподібний характер інтуїтивного мислення, завдяки якому людина здатна робити висновки не тільки індуктивно, але й шляхом неодноразового спостереження чи екстраполяції – ймовірного перенесення тенденцій сучасного у майбутнє. У реальному процесі всі способи прогнозування переплітаються і взаємодоповнюють один одного, а на уроках художньо-естетичного спрямування ще й підсилюються образною уявою.

На думку Б.Кроче, повніше можна розкрити зміст інтуїції, якщо підкреслити її тотожність зі сприйняттям. Інтуїція є водночас і сприйняттям реальних речей, і образом уяви. Тому при інтуїтивному сприйнятті немає різниці між реальністю та нереальністю, а якщо така різниця і наявна, то є другорядною щодо інтуїції. Інтуїція, взаємодіючи під час художнього переживання з усіма рівнями психіки (відчуттями, почуттями, уявленнями, інтелектом тощо), із включенням у процес сприймання забезпечує цілісність впливу мистецтва на людину. Процес сприймання розпочинається з розпізнавання використаних у творі музично-мовних елементів і відповідних змістових та комунікативних значень. Далі дитина, спираючись на власний життєвий досвід, інтуїтивно вирішує пізнавально-творчі завдання, пов'язані з осягненням смислу музики. Накопичення образів і абстракцій у системі пам'яті та перероблення їх з метою вирішення певного завдання, активізація внутрішніх чинників переживання музики на основі життєвих вражень – усе це підсилює процес сприймання, вплив твору на слухача навіть після закінчення його звучання. Враження від музики, думки і слухацькі образи перебувають у складних взаємозв'язках з тим, що вже відоме, з минулими переживаннями. Завдяки інтуїтивно-образному мисленню кожен твір у свідомості слухача осмислюється в контексті інших творів, як близьких, так і далеких від нього за змістом. Звідси – велике значення художніх паралелей та зіставлень у навчальній діяльності. Особистісне сприймання художнього твору зумовлене психологічним механізмом інтуїтивного «перенесення» у ситуацію, зображену митцем, коли виникає ефект ототожнення себе з героями твору.

Тривалі творчі пошуки та багатий досвід інтуїтивного сприйняття в галузі мистецтва є передумо-

вою розвитку інтуїції як процесу безпосереднього отримання знань і досягнення естетичної насолоди від сприймання за допомогою цілісного усвідомлення проблемної ситуації без дискурсивного її виявлення і доведення.

На нашу думку, пріоритетність інтуїтивно-образного мислення у сфері сприймання полягає у можливості наблизити учнів до швидкого, майже миттєвого розуміння художньо-стильових, інтонаційних особливостей мистецьких творів та до знаходження правильного рішення в складних мистецьких ситуаціях. Інтуїтивно-образне мислення сприяє збагаченню художнього та емоційного досвіду школярів, розширенню тих вмінь і навичок, які є значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів. Залучення до цього процесу духовного потенціалу особистості, її творчих сил здійснюється шляхом розвитку активної діяльності у процесі сприймання, насамперед переживання, і вже потім подальшого осмислення музики. Інтуїтивно-образне осягнення мистецтва як основа творчого його сприйняття впливає і на формування, і на розвиток передусім емоційно-чуттєвої сфери, музичних здібностей учня, його творчої особистості, внутрішнього світу, сприяє активізації музичних інтересів.

Від інтуїтивної художньо-образної установки, заданої вчителем, залежить зміст думок, почуттів, образів і асоціацій, що виникають у свідомості дітей. Оскільки педагогічне управління інтуїтивно-образним осягненням мистецтва у сфері сприймання має своєрідний характер, учителю музики потрібно використовувати такі методи, які б активізували інтуїтивно-образне відчуття музики дітьми. Зокрема, завдання, що виникають на уроці музики, важливо співвідносити з потребами й настроями школярів.

У сучасній педагогіці одним з найактуальніших є питання вивчення значення інтуїтивного способу мислення молодших школярів в навчальному процесі у сфері оцінної діяльності. Школа покликана відкрити перед кожним учнем шлях до пізнання прекрасного, навчити цінувати і розуміти його. Уроки художньо-естетичного циклу мають бути справжньою школою мистецтва, що дає дитині досвід на все життя. На наше переконання, без знання оцінної діяльності неможливо розвивати теорію мистецького навчання і методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів музики до естетичного оцінювання. Оцінна навчальна діяльність учнів у мистецтві має цілеспрямовано формуватися педагогом.

Естетичне оцінювання варто розуміти як процес і результат встановлення значущості предметів і явищ, що оточують людину, з позицій її уявлень про прекрасне. З огляду на це, естетичне оцінювання творів мистецтва учнями полягає у з'ясуванні пріоритетності художніх творів і художніх образів з позицій уявлення учнів про прекрасне. Інтуїтивно-образне мислення у музичному навчанні спонукає дітей до виявлення невимушеного, щирого ставлення до мистецтва, а в подальшому – їхніх

поглядів і переконань. Вироблення критерію естетичного оцінювання пов'язане з ідеальними уявленнями учнів, які виникають у результаті оцінкого сприйняття мистецтва і реагування індивіда на будь-які художні явища у формі безпосереднього художнього оцінювання, що має переваги перед логічною аргументацією. Вихідними моментами інтуїтивно-образного мислення в оцінній діяльності мають бути систематична увага до активізації смакової реакції учнів на твори мистецтва і вплив на процес розширення та поглиблення їхніх інтересів як у слуханні, так і у виконавстві, що приховують у собі великі пізнавальні можливості. Інтуїтивне осягнення мистецтва запобігає його формально-стандартизованому оцінюванню, залишаючи простір для природного споглядання учнем мистецьких явищ, сприяє глибшому проникненню у зміст музичних образів, даючи змогу встановити необхідний для кваліфікованого музичного сприймання художній зв'язок з об'єктом виконання і виявити безпосередню реакцію на художні твори та образи.

У молодших школярів оцінка має полягати насамперед у безпосередньому відгуку на музику, мистецтво. Щирість оцінки – результат інтуїтивного невимушеного осягнення мистецтва. Підкреслюючи роль інтуїтивного осягнення музики у формуванні оцінної діяльності молодших школярів, ми не заперечуємо значення аналітичних підходів до оцінювання.

Набуваючи досвіду спілкування з мистецтвом, дитина завжди певним чином ставиться до нього, виявляє почуття задоволення чи обурення, і це ставлення завжди оцінне. «Подобається» і «не подобається» є першою сходинкою у світ прекрасного. Справжньою, естетичною оцінка стане лише тоді, коли знання про мистецтво будуть глибокі, а враження від музики – систематизовані, осмислені. Оцінка при цьому свідчитиме про певний рівень освоєння учнями культурних цінностей та їх умінь активно виявляти своє ставлення до дійсності в різних формах оцінної діяльності – емоційній, теоретичній, практичній.

Оцінна діяльність, у свою чергу, залежить від естетичної свідомості дитини, становлення якої пов'язане з навчанням і діяльністю в загальноосвітній школі. Найяскравіший прояв естетичної свідомості учнів можна зафіксувати в естетичних судженнях. Естетичне почуття як специфічний вираз людських почуттів не відокремлюється від усього пізнавального процесу, а тісно пов'язане з умінь естетично відчувати красу природи, людських стосунків і творів мистецтва. Воно є невід'ємною ознакою соціально активної особистості, яка стверджується в навколишньому світі. Результатом навчання, виховання й розвитку мають стати художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтації, художньо-образне мислення, творчі здібності учнів. Педагог має дбати про активність інтуїтивного способу мислення, щоб процес мисленнєвого оцінювання аж ніяк не переважав над

чуттєвим, щоб учні активно діяли в емоційно-оцінному просторі, щоб не приховували свої безпосередні враження, не боялися, не соромились виявити відчуття музичних образів. Формальні докази естетичної привабливості того чи іншого твору мають поступитись емоційно-образним враженням. Важливо так спрямовувати оцінну діяльність учнів, щоб її результатом були не формальні висловлювання, а щира потреба у спілкуванні з шедеврами світового мистецтва.

Крім формування сприйняття, оцінної діяльності, проблема творчості становить один з найважливіших компонентів мистецького навчання, мистецтва. Поза залученням учнів до творчої діяльності навчання мистецтва втрачає сенс. Пріоритетним компонентом навчальної творчої діяльності в мистецтві потрібно вважати інтуїтивне осягнення змісту художніх образів. Інтуїція становить ядро будь-якого справді творчого мислення, яке визначається як таке, що стимулюється завданням, що передбачає утворення нових способів діяння або своєрідне використання вже наявних способів, у результаті чого виникають нові знання. Введення читача, глядача, слухача в зміст нового художнього твору потребує його активного засвоєння. Інтуїція як особливий вид психічної діяльності є важливою ланкою творчого процесу при відчутті естетичних властивостей форми художніх творів і пов'язана з творчою уявою, без якої неможливий жодний акт творчої діяльності та яка сприяє оригінальній, неповторній слуховій і виконавській інтерпретації художньо-образного, інтонаційного змісту музики й розкриттю імпровізаційних умінь.

Людська творчість тісно пов'язана з інтуїцією. Думка, яка випадково виникла у дитини, потім залишається в пам'яті, аналізується, досліджується і втілюється в реальність. Інтуїтивне мислення учнів у творчій діяльності супроводжується відчуттям впевненості у своїх діях. Учителю має всіляко підтримувати нестандартне творче мислення з високою чутливістю, в якій школярі знаходять самозадоволення, самореалізацію. Учителю має дбати про те, щоб діти не були висміяними, підтримувати найменші спроби творчості. У процесі гри у дітей виявляється інтуїтивно-творча енергія, що не потребує видимих зусиль, напруги. Творення за законами інтуїції характеризується відсутністю будь-яких зусиль. Інтуїтивне мислення у творчій навчальній діяльності спонукає до безпосереднього, невимушеного, притаманного дитячому віку знаходження необхідних засобів музичної діяльності (театралізація, образотворче ілюстрування).

У музичній творчості початкове інтуїтивне осмислення надає можливість відчутти певні стилістичні особливості, впізнати автора, і лише потім, шляхом аналізу, завдяки уважності й зосередженості на об'єкті творчості можна довести правильність своїх суджень. Для передачі динаміки, яскравості, ритміки, побудови творчого процесу методично доцільним є широке впровадження синтезованих

форм музичної діяльності як засобу спонукання дітей до творчого самовиявлення.

Отже, з метою уникнення переважання раціонального пізнання мистецтва ми пропонуємо підтримувати розвиток інтуїтивного начала, яке має стати основою музичного навчання. Пріоритетність інтуїтивно-образних засобів осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в початковому процесі досягається у сфері сприймання, оцінювання музики та творчій діяльності.

Незважаючи на прогностичність, швидкість інтуїтивно-образного способу мислення у музичному мистецтві, у процесі інтуїтивного сприймання учні повніше усвідомлюють зміст художніх образів, формулюють власні думки щодо естетичного переживання й осягнення музики.

Інтуїтивне мислення в оцінній діяльності сприяє виробленню самостійної естетичної оцінки, формуванню життєвих переконань, вміння визначати цінність мистецького твору з художнього погляду, а не на основі логічної аргументації.

Інтуїція є сутністю творчого компонента. Вона дає можливість не тільки споживати, але й діяти, творити, знаходити правильні рішення, сприяє духовній самореалізації особистості, насамперед у процесі мисленнєвої діяльності.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробленні методичного забезпечення для вчителів музики в початковій школі з метою формування особистості на кожному етапі її розвитку, виховання і навчання, якісної підготовки дітей до подальшої освіти.

Література

1. Грановская Р.М. Интуиция и искусственный интеллект / Р.М. Грановская, И.Я. Березная. – Л.: Изд.-во ЛГУ, 1991. – 164 с.
2. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К.: Довіра, 2002. – 445 с.

Анотації

Тамара ТУРЧИН

Пріоритетність інтуїтивно-образного осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в навчальному процесі

У статті визначається сутність інтуїтивно-образного осягнення музичного мистецтва молодшими школярами в процесі їх навчання, що досягається у сфері сприймання, оцінювання музики та творчій діяльності. Автор доходить висновку, що підтримання інтуїтивно-образного начала на уроках музики в початковій школі дасть можливість учням повніше усвідомити естетичну красу художніх образів і їх творення.

Ключові слова: інтуїція, сприймання, оцінювання, творчість, урок музики, модернізація.

Тамара ТУРЧИН

Пріоритетність інтуїтивно-образного постиження музикального искусства младшими школьниками в учебном процессе

В статье определена сущность интуитивно-образного постижения музыкального искусства младшими школьниками в учебном процессе, что достигается в сфере восприятия, оценивания музыки и творческой деятельности. Автор приходит к выводу, что поддержка интуитивно-образного начала на уроках музыки в начальной школе даст возможность ученикам полнее осмыслить эстетическую красоту художественных образов и их создания.

Ключевые слова: интуиция, восприятие, оценивание, творчество, урок музыки, модернизация.

Tamara TURCHYN

The priority of intuitive-figurative comprehension of music art by junior pupils in the course of training

The article determines the essence of intuitive-figurative comprehension of music art by junior pupils in the course of training. This can be achieved in the field of perception, assessment of music and creative activities. The author arrives at the conclusion that the support of intuitive-figurative elements during music lessons in primary school will give an opportunity to pupils to realize more completely the aesthetic beauty of artistic images and their creation.

Keywords: intuition, perception, assessment, creative work, modernization, music lesson.

